

CATALUNYA ENTRE ELS SEGLES XVII I XVIII. REFLEXIONS SOBRE UN CANVI¹

Jon Arrieta Alberdi

Universitat del País Basc

(Euskal Herriko Unibertsitatea [EHU])

1. INTRODUCCIÓ

La commemoració de les Corts de 1706, presidides per l'arxiduc Carles a Barcelona en plena Guerra de Successió, ens situa en un episodi dramàtic de la història d'Europa, d'Espanya i de Catalunya. A partir d'aquest moment, en definir-se plenament el suport català a la candidatura de Carles al tron d'Espanya, ocupat des de sis anys abans per Felip de Borbó, s'entrà decididament en la fase de guerra civil pel conflicte successori.

Això justifica, al meu entendre, que consideri any d'inici de la confrontació civil a Catalunya l'any 1705, que és el de la implantació de l'arxiduc en l'escenari mediterrani, amb el seu centre a Barcelona, en el qual es va basar clarament per a intentar dur a terme el seu projecte. L'any següent va tenir lloc la primera manifestació específica del conflicte, en forma de decisió que va afectar la disposició de l'ordenament jurídic. La victòria de les tropes borbòniques a Almansa va propiciar que Felip V recuperés els regnes de València i Aragó, que va tractar com a deslleials i rebels fins al punt que els va aplicar la màxima sanció que aquesta conducta podia merèixer: l'abolició dels seus furs.

Catalunya va passar a tenir frontera directa amb el territori ocupat pel rei d'Espanya i a concentrar en si la resistència i la condició d'enemic que calia batre, de manera que tot l'esforç bèl·lic borbònic es va orientar cap al territori del Principat. Tornava a repetir-se l'intens i extrem panorama de guerra que havia tingut lloc el 1640. De nou es produïren l'enfrontament amb el rei, la divisió interna en dos bàndols, l'obligat exili dels exclosos del poder dins de Catalunya —el 1640 els antifrancesos habsburguistes, ara els profrancesos borbonistes. De nou hi hagué confiscacions, control i repressió sobre els —en aquell moment— perdedors de la lluita interna. I, en ambdós casos, el conjunt de la població va

1. Aquest treball forma part de les investigacions que es porten a terme dins del projecte SEJ2005-04672, «La monarquía española del Antiguo Régimen y sus integrantes: formas de vinculación y pertenencia en los casos de Navarra, Aragón, y Vizcaya», del qual sóc l'investigador principal.

haver de fer un sacrifici enorme, a causa de la guerra, els allotjaments i la manutenció dels soldats. Aquesta última faceta, si bé va tenir els seus moments àlgids en els períodes que van del 1640 al 1659 i del 1705 al 1714, va ser gairebé una constant al llarg de tota la segona meitat del segle XVII, amb més o menys intensitat, com la que es va donar, a mode d'antecedent significatiu de la Guerra de Successió, amb l'entrada dels francesos a Catalunya i l'ocupació de la ciutat de Barcelona el 1697; tot això, envoltat també d'un moviment en el qual no faltava l'alçament rebel de part de la població.

En resum, si el canvi de segle (del XVII al XVIII) va ser dramàtic a Catalunya, no es pot dir que la centúria precedent fos pacífica i exempta de debats, conflictes i, fins i tot també, guerra, divisió, exilis i sofriments estesos entre la població. Els esdeveniments de la crisi successòria aparegueren a Catalunya, d'aquesta manera, amb certs elements comuns o anàlegs als de la guerra civil anterior, que tenia també una intensa faceta de conflicte europeu, per raons, igualment, de lluita per l'hegemonia i l'equilibri del continent.

La meua intervenció en aquest cicle, com que és la primera, estarà orientada a posar sobre la taula algunes consideracions sobre els elements i factors que van confluïr en el conflicte successori, però prenent com a referència el de 1640. Si el primer es va caracteritzar pels importants canvis i modificacions que van tenir lloc en l'ordre normatiu i institucional als regnes de la Corona d'Aragó, pot valdre la pena dedicar atenció a avaluar la nova situació creada, amb vista a intentar proporcionar elements de judici per a valorar l'abast i els caràcters de dit canvi, i per a això pot ser útil tenir en compte, al seu torn, la manera en què ha estat considerada la qüestió des de diversos punts de vista. Certament, ens trobem davant d'una matèria que ha merescut una enorme atenció historiogràfica, per la qual cosa no és fàcil ser original a l'hora de fer noves aportacions. Per altra banda, en un cicle com el que aquí ens reuneix, és lògic que es consideri, com en el meu cas, la producció prèvia sobre el particular. Aquesta em condueix novament a posar l'èmfasi en algun dels angles possibles de consideració de la qüestió. El més interessant i digne de ser tingut en compte a l'efecte d'aquesta aportació és el que ofereix la visió d'una Catalunya que, en ambdós casos —1640 i 1705—, apareix dividida en dos bàndols, però qualificats ambdós i relacionats amb determinats caràcters i condicions. Si en una ocasió anterior vaig centrar-me en la Guerra de Successió i en els primers quinze anys del segle XVIII,² en aquesta procuraré considerar el marc més ampli que ofereix la comparació amb tot el que va ocórrer al llarg del segle anterior.

2. Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracistas y borbónicos en las altas magistraturas de la Corona de Aragón (1700-1707)», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18, vol. II (1998), p. 265-297;

2. QÜESTIONS METODOLÒGIQUES

2.1. DUALISMES EXCLOENTS

La perspectiva de la dualitat presideix la consideració que, a grans trets, se'ns ofereix en ambdós casos. Tant el 1640 com el 1705 era palpable la tendència a considerar que, en la formació dels dos bàndols, l'un representava la «terra», el seu dret i les seves institucions, la seva concepció pactista del funcionament d'aquestes, centrada en l'observança de la llei i la protecció garantista que el dret ofería als catalans, considerats com una realitat política plena, amb dret a tenir el seu espai en el concert dels regnes i les corones de l'àmplia monarquia espanyola, entenen per aquesta Amèrica, el continent europeu i el Mediterrani itàlic. L'altre bàndol apareixia associat amb la posició reialista, és a dir, la tendent a accentuar les prerrogatives règies i el seu ús quan fos necessari en conjuntures delicades, fins i tot a costa d'entrar en un terreny dubtosament legal, de manera que prevalia en els caràcters que s'imputaven a aquest sector, enfrontat amb l'anterior, la tendència a admetre manifestacions de l'autoritarisme regi, traduït en decisions que anaven més enllà de les previsions d'exercici ordinari de la jurisdicció; i tot això, presidit per una tendència general a la subordinació a perspectives d'uniformitat a la qual no s'havia arribat amb anterioritat.

A pesar que la historiografia catalana dels últims anys ha cridat l'atenció sobre els riscos que es corren en adoptar aquesta posició de dicotomia que, per la via de la divulgació, pot conduir a plantejaments fins i tot maniqueus, crec que continua sent oportú cridar l'atenció sobre la poca fortuna d'aquesta manera de considerar la qüestió, com han advertit autors destacats.³ En les línies que hi ha a continuació em centraré en alguns raonaments que es refereixen al mètode, més que no pas als continguts o a les opinions que es puguin tenir respecte

Jon ARRIETA ALBERDI, «L'antitesi pactisme-absolutisme durant la Guerra de Successió a Catalunya», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, p. 105-128; Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracismo, ¿Qué hay detrás de ese nombre?», a Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Los Borbones: Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons Historia, 2001, p. 177-216.

3. Xavier GIL PUJOL, *Las claves del absolutismo y del parlamentarismo, 1603-1715*, Barcelona, Planeta, 1991, p. 4; Antoni SIMON I TARRÉS, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 24; Eulàlia DURAN, «Narcís Feliu de la Peña, historiador i polític», *Afers*, núm. 20 (1995), p. 73-86, esp. p. 76; Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V*, Barcelona, Vicens Vives, 1993, p. 321; Núria SALES, *Els botiflers, 1705-1714*, 2a ed., Barcelona, Rafael Dalmau, 1999, p. 12 i 22; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999, p. 23.

a aquesta qüestió. Això em porta de nou a referir-me al problema que planteja presentar de manera dual certes posicions, les esmentades més amunt, com si responguessin a dues realitats no només diferents, sinó oposades i mútuament excloents, que es tendeix a identificar amb dos models, «absolutista» l'un, «pactista» l'altre.

Convé insistir, segons la meua opinió, que aquesta perspectiva d'anàlisi no és gaire operativa, ja que difícilment aquests models teòrics, construïts *a posteriori*, es donen en estat pur. Si fos així, l'absolutisme es donaria quan el funcionament normal de les institucions i l'exercici del poder es fonamentessin en l'acció regular d'un monarca que té permanentment la possibilitat d'actuar per sobre del dret. Però una freqüència excessiva, una «regularitat» en l'ús de les potestats extraordinàries, no ens porta a un govern absolut, sinó a un mal govern. Per altra banda, en un esquema de funcionament contractualista de les institucions, no es nega al rei ni l'ús i el gaudi de regalies, ni la seva sobirania com a posseïdor dels últims ressorts per a fer valdre la seva autoritat i prendre decisions, ja que en una forma de relació de pactes i equilibris, amb unes corts a la base i al centre del sistema, el rei té un determinat camp d'acció *legibus solutus*, que no només no és contrari al sistema, sinó que forma part d'aquest.⁴

Tampoc no té gaire sentit considerar que es tracta d'una situació generada a partir de la incorporació de la Corona d'Aragó a la governació compartida amb la de Castella pel matrimoni dels hereus d'ambdues corones. Una prova d'això que diem, que interessa especialment a Catalunya, és que Jaume Callís, especialista, com se sap, en l'exposició dels òrgans parlamentaris catalans del segle XV, va tenir un gran interès, no obstant això, a presentar una exposició exhaustiva de les atribucions del príncep, tant en el seu *Margarita Fisci* com en l'*Extragravatorium Curiarum*.⁵ Aquest autor confeccionà llista de més de cent prerrogatives o manifestacions de la condició de sobirà del príncep. Trobem un contrapunt interessant, però en la mateixa línia, en ple segle XVIII, el 1760, en l'escrit, conegut com a *Memorial de greuges, Representación* al rei Carles III per part dels diputats dels regnes ibèrics de la Corona d'Aragó, en la qual aquests assenyalaven específicament que, si bé s'havia pensat que l'abolició del dret dels regnes de la Corona d'Aragó i la seva substitució pel dret castellà podria con-

4. Em remeto al plantejament fet a Jon ARRIETA ALBERDI, «Justicia, gobierno y legalidad en la Corona de Aragón del siglo XVII», *Estudis*, núm. 22 (1996), p. 217-248.

5. Ambdues obres en l'edició que utilitzo: *Iacobi Calicii iurisconsulti clarissimi, militisque generosissimi Margarita Fisci. Accesere eiusdem viridarii militiae, prerogativae militaris ac de MONENTA Tractatus no minus eruditi, quam necessarii iis, qui Reipub. praesunt*, Lió, 1556, en la qual l'*Extragravatorium Curiarum* ocupa el final, amb una nova paginació, 3-77.

venir al servei reial, es va conèixer després que «[...] la general abolición de aquellas leyes perjudicaba a la regalía [...]».⁶ En resum, en aquesta primera dualitat general, quan parlem d'absolutisme i de pactisme estem obligats a tenir en compte, en cada cas, com es combinava l'ús de les prerrogatives règies amb la forma consensuada d'estructuració de l'ordenament jurídic.⁷

Cal insistir que no es tracta de motlles que es donin en estat complet, ja que, a tot estirar, *absolutista* i *pactista* són, en realitat, adjectius de la paraula que conté l'element essencial, és a dir, *monarquia*. Si la condició d'absolutista s'ha d'aplicar a qui té la possibilitat d'actuar *legibus solutus*, no afegim res nou ni especialment útil a l'efecte de la classificació, ja que el recurs a l'ús de les potestats extraordinàries era comú a tots els titulars del poder regi. Si l'ús de les potestats extraordinàries fos excessivament freqüent o abusiu, difícilment trobaríem un monarca que ho reconegués, de manera que, si fos mereixedor de tal consideració, seria per l'excés i l'abús, no pel fet en si de l'existència i l'ús d'aquest àmbit de poder, coincident precisament amb el de les regalies inherents a la potestat règia.

La falta d'operativitat de la distinció es confirma, almenys si es consideren aquests caràcters mútuament excloents, tenint en compte que fins i tot si partim d'un model pactista, caracteritzat per l'existència de límits a l'actuació règia adoptats a mode d'acords fixats en òrgans *ad hoc*, com les corts als regnes de la Corona d'Aragó, no es nega en aquests que el rei pugui actuar *legibus solutus*, independentment de la major o menor definició dels requisits que se li exigeixin per a aquesta actuació en funció de les garanties que mereixin els afectats per aquesta.

2.2. CREACIÓ, APLICACIÓ I INTERPRETACIÓ DEL DRET

Una segona qüestió lligada a tot el que s'ha dit fins ara és que el tractament de la dualitat s'acostuma a iniciar situant aquesta en el pla de la creació del dret, la qual cosa sol portar a centrar l'atenció en el fet de si el dret general es crea a les corts, fruit de la confluència dels braços amb el rei, o, per contra, és aquest

6. Josep M. TORRAS I RIBÉ (ed.), *Escrits polítics del segle XVIII*, tom II, *Documents de la Catalunya sotmesa*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Eumo, 1996, p. 93.

7. Jaume CALLÍS, *Extragravatorium curiarum*, cap. VII, vers. 36 *in fine* i 37 *in principio*: «Quaero pro elucidatione materiae quas prerogativas et praecipuiates habet dominus Rex de iure communi et de iure Cataloniae? (37) Respondeo eo quod neminem recognoscit tantas quantas habebat et habet Imperator in Imperio [...] habet ergo dominus rex praerogativas et praecipuitates sequentes: [...]»

últim qui té una intervenció predominant en la potestat normativa per mitjà de la manifestació unilateral d'aquesta.

Aquesta visió sol ser una mica estàtica, cosa que em porta a suggerir o proposar un enfocament més dinàmic, que consideri el dret en la seva acció directa. L'exposició o l'apropament a l'estudi de com s'erigeix o en què consisteix un ordenament jurídic, queda incompleta si no passem al pla de com se li dóna vida, com s'aplica en situacions reals i concretes, en problemes que es plantegen al governant i que aquest ha de resoldre dictant resolucions i prenent decisions. Ens situem així en l'exercici del dret vigent i disposat per a la seva adequació a un cas en via de govern, és a dir, no contenciosa, sense que hi hagi, almenys en el moment inicial, dues parts enfrontades. Si hi fossin, fruit de l'acció processal de la part legitimada per a plantejar la seva pretensió, aquesta s'hauria de posar a les mans d'un jutge que hauria de citar l'altra part i, després dels tràmits processals oportuns, dictar sentència. Aquests són els casos bàsics d'acció i aplicació, les dues vies habituals d'actuació: el govern i la justícia. En ambdós casos, tant el governant com el jutge apliquen el dret, és a dir, dicten, en referir-se a l'acció de govern, una resolució que «determina» un cas, o, en el cas dels jutges, una sentència que es pronuncia a favor d'una de les parts en litigi.

Ara bé, l'aplicació implica la interpretació de les normes existents i més o menys encertadament recollides, donades a conèixer i disponibles per a l'aplicador intèrpret. En tot acte d'aplicació de l'ordenament jurídic hi ha una interpretació d'aquest. És cert que això ens porta a l'ampli camp de la teoria de la interpretació. Però convé destacar que aquest va ser i continua sent un tema molt debatut i important, precisament perquè era i és molt decisiu a la pràctica.

No es tracta aquí d'anar més enllà de la constatació que el problema de la interpretació del dret entrava en joc en el debat sobre les qüestions més generals i decisives del dret, com era el que tractava de la conciliació entre la norma general donada a les corts i les disposicions singulars adoptades pel príncep. La defensa de la tesi que calia que les segones se subordinessin a les primeres obligava que la interpretació d'una resolució concreta per a un cas específic no podia passar de ser merament i estrictament declarativa, és a dir, destinada exclusivament a aclarir el seu sentit i el seu significat de manera directa, gramatical. En la mesura en què es fes una ampliació del camp d'acció mitjançant una interpretació extensiva, podia entrar-se en contradicció amb allò disposat en la norma general corresponent. Però, per altra banda, la interpretació extensiva podia ser necessària, i ho era freqüentment a la pràctica, senzillament perquè la norma pogués ser operativa i per a evitar que quedés en lletra morta.

La decisió de sacrificar el purisme de la coherència de l'ordenament al sentit pràctic en el funcionament quotidià del dret era present sens dubte en l'in-

tèrpret, que tenia a les seves mans, precisament en aquell moment, la capacitat d'introduir una innovació en considerar que la norma en qüestió abastava un aspecte al qual fins aleshores no s'havia arribat.

Aquest supòsit era el que més sovint donava lloc a conflictes i polèmiques, ja que era aleshores quan sorgien les veus en contra dels qui consideraven que, en el cas descrit, es produïen antinòmies i contradiccions amb l'ordenament establert per consens general a les corts, del qual no es podien apartar les decisions que es prenguessin com a producte d'una interpretació que, en estendre l'àmbit del supòsit considerat, passava al camp de la creació innovadora.

Si ens situem a la Catalunya moderna i, més específicament, al segle XVII, veurem que, per una banda, aquest es caracteritzava per la falta de corts o de producció normativa de les corts, però podrem observar, per l'altra, que això no obstaculitzava que es continués aplicant el bloc normatiu ja constituït (recopilat el 1588 i al qual es van afegir les constitucions de les Corts de 1599). Això significa que la consegüent necessitat d'interpretació que ocasionaven els casos que s'anaven produint, podia conduir, com així va ser, que des dels òrgans de decisió de la monarquia s'incorporés una concepció més flexible de la forma i dels efectes de les operacions interpretatives de l'ordenament jurídic.

A la Corona d'Aragó moderna, va ser a Catalunya on, com és sabut, més conflictes es van suscitar en el govern i l'administració de justícia, derivats de l'exercici de diverses competències que, directament o indirecta, tenien el seu reflex en el camp de la creació, la plasmació escrita, la recopilació i l'aplicació del dret. El conflicte es va produir quan van entrar en disputa i en col·lisió òrgans que, com a integrants del complex institucional ordinari de la monarquia, havien de complementar-se i havien de col·laborar harmònicament. No va ser així, i els conflictes que van sorgir van arribar a cotes molt superiors a les lògiques i inevitables. Però el que ens interessa destacar a l'efecte d'aquesta exposició és que aquests conflictes van tenir molt a veure amb els avatars de la creació i la interpretació del dret. És més, es poden identificar com la seva màxima expressió. Ho reflecteix amb meridiana claredat el problema suscitat a Catalunya arran de la creixent intervenció de la divuitena, una comissió de divuit persones nomenades pels braços, en «la defensa de los derechos y libertades de la tierra y por consiguiendo por la contrafaccion de rompimiento de privilegios y leyes de la tierra».⁸

8. El problema, perfectament identificat pel Consell d'Aragó, era que aquesta comissió estava començant a actuar com a òrgan de resolució de dubtes de dret a Catalunya, de manera que emetia opinions i dictàmens vinculants per a la Diputació i volia estar per sobre de l'Audiència o el Consell Reial quan aquest tingués una opinió diferent, cosa que era vista amb alarma des de la Cort, que constatava «[...] quan vano es y voluntario y quan perjudicial a la jurisdicción real y quan pernicioso».

Si, des de l'entorn regi, s'havia pres consciència del risc que divuit individus «legos y sin letras» s'imposessin a l'Audiència, el mateix va passar en un altre assumpte, igualment lligat a aquestes facetes, que es generà a l'entorn de la compilació de les constitucions un cop celebrat el solí de clausura després de les Corts de 1599. Un tercer bloc d'assumpes que va arribar a prendre cos amb una inusitada intensitat va ser el de les detencions de persones, a les quals es va procedir tant des de la Diputació com des de l'Audiència i les quals es van arribar a identificar com a «casos» (com el de Joan de Queralt i el seu homònim Granollachs). Tots aquests supòsits, de gran pes real, com ha estat destacat suficientment, ens situen davant de l'assumpte jurídic de fons, objecte de debat polític i doctrinal: la titularitat del control sobre el procediment de creació, aplicació i interpretació del dret. Quan es tractava d'una llei donada en corts, la seva modificació en presència de les parts implicava citar els tres braços. Això obligava a convocar corts només per a resoldre un problema d'interpretació. Si no podia fer-se, com podia i solia ocórrer, sobretot si hi havia raons d'urgència o de necessitat, s'havia de procedir a donar a la norma l'aplicació que la circumstància requeria, sota pena de deixar-la en estat de total ineficàcia.

Si en tot el segle XVII no es van celebrar corts, aquesta interpretació parlamentària no era possible. Així doncs, com es va desenvolupar el dret? Mitjançant la innovació conjunta per la via interpretativa, raó per la qual el debat es va centrar en aquesta faceta més que no pas en les grandiloqüents dissertacions generalistes sobre el dret i les lleis. En definitiva, aquesta qüestió quedava directament lligada a la potestat política o, com es deia també sovint, econòmica, del príncep, i això ens condueix a la conclusió que aquest és el terreny en el qual el príncep havia de desplegar, si esqueia, la potestat extraordinària, perquè era precisament aleshores quan podia prendre, i fins i tot havia de prendre, tals decisions, justificades per les circumstàncies constrenyedores, per la urgència o per la necessitat de sortir d'una situació delicada. Els fets demostren que en aquest assumpte es va concentrar gran part de la conflictivitat juridicopolítica que va desembocar en la guerra del 1640. Val la pena detenir-se en aquest punt per a afegir un tercer grup de reflexions, seguint el fil del discurs i del plantejament teòric que hem fet en els punts anteriors.

so al bien público si se les consintiese que dieciocho personas legas y sin letras fuesen censores de las sentencias y provisiones que los doctores del Consejo Real con el acuerdo y studio que suelen, huvieren hecho y se vee claro como por este camino se yran aplicando toda la jurisdiccion real». Agrafo aquestes referències de Jon ARRIETA ALBERDI, «La disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640): de la acumulación de la tensión a la explosión bélica», *Pedralbes*, núm. 15 (1995), p. 33-93.

3. UNA PRIMERA GUERRA

3.1. VA SER INEVITABLE?

Passat algun temps i tenint en compte les abundants aportacions historio-gràfiques dels últims anys, m'inclino per considerar que continua essent vàlid el balanç que constata que, des de la fase final del regnat de Felip II, hi va haver una acumulació de la tensió, que va desembocar en la guerra de 1640, i que, des d'una perspectiva jurídica, la disputa per l'exercici de la jurisdicció, la més completa possible, va ser el problema general i principal de la primera meitat del segle XVII. Crec que el llibre de Miquel Pérez Latre, *Entre el rei i la terra*,⁹ que dissecciona aquesta evolució encara més del que jo ho vaig fer en el seu dia, ho confirma, ja que va desgranant precisament les qüestions esmentades abans: l'actuació de la Diputació, el problema de les compilacions, les detencions i les vies de fet adoptades pels uns i els altres.

Doncs bé, va ser inevitable la guerra del 1640? Aquesta pregunta va ser plantejada per Joan Lluís Palos en un suggeridor article que contenia una reflexió interessant, vàlida per al 1640 però també per a la crisi successòria oberta durant el període que va del 1700 al 1714.¹⁰

En el primer cas, el professor Palos assenyalava, o m'assenyalava, que el mateix títol del meu article («La disputa en torno a la jurisdicció real en Catalunya (1585-1640): de la acumulació de la tensió a la explosió bèlica», citat a la nota 8) tenia un marcat to d'anticipació del desenllaç, és a dir, incorria en allò que es coneix com a *prolepsis*, figura de la retòrica que es dóna quan es planteja una qüestió jugant amb l'avantatge de conèixer quin ha estat el resultat, de manera que aquest coneixement contamina l'exposició, en la qual ocupa massa espai el to de l'avanç per un camí que només té una direcció: la que condueix al resultat conegut. El llenguatge també es contamina, per exemple, si parlem, com jo ho feia, de «la subida definitiva de la tensió jurisdiccional» o de «la polèmica prebèlica», ja que, en rigor, només sabem que va ser definitiva o prebèlica *a posteriori*, per la qual cosa no són correctes les expressions que avancen el desenllaç.

No puc fer altra cosa que admetre la pertinència d'aquestes encertades advertències, si bé és cert també que des del 1638 hi havia una situació de guerra declarada contra l'Audiència i que, quan es va encendre la metxa el dia de Cor-

9. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004.

10. Joan Lluís PALOS PEÑARROYA, «Les idees i la revolució catalana de 1640», *Manuscrits*, núm. 17 (1999), p. 277-292.

pus del 1640, el primer que van fer els «segadors» va ser assassinar el virrei i diversos membres de l'Audiència, és a dir, els titulars de la jurisdicció. Objectivament, és innegable que el debat jurisdiccional es va traduir en la mort física de magistrats catalans, que l'Audiència va desaparèixer i que es va iniciar la guerra. Els doctors de l'Audiència van continuar sent perseguits. Al setembre van matar Garau; al Nadal, Gori, Ramón i Puig. Altres membres van sortir a l'exili.

El debat i la dissensió, no només possibles, sinó inevitables i fins i tot positius en un sistema com el català, en el qual els mecanismes regalistes eren plenament lícits i pertinents, van superar un nivell a partir del qual podia passar el que va passar, precisament perquè van fallar, o no van actuar, els mecanismes que el mateix sistema tenia per a evitar-ho.

Que tot això va desembocar en una guerra, que no es van arribar a fer realitat els pretesos propòsits dels partidaris d'un nou estat, com va assenyalar Aquilino Iglesia,¹¹ que l'alternativa no estigués madura, etcètera, no treu valor ni intensitat al desenvolupament, abans de la guerra, de tot el debat sobre la jurisdicció, amb moments d'enfrontament obert, i que en un d'aquests, amb altres mòbils i circumstàncies adjacents, s'arribés a la guerra civil. Ara bé, aquests mateixos factors i esdeveniments podrien haver conduït a altres desenllaços en moments diferents i amb conseqüències diverses. Les precaucions en l'exposició dels fets que recomana Palos estan més que justificades.

3.2. VA QUEDAR TOT CONTROLAT? CONSIDERACIONS SOBRE L'ACCÉS A LES MAGISTRATURES DESPRÉS DE LA GUERRA DEL 1640

Aquestes mateixes consideracions són interessants per als successos que van tenir lloc al voltant de la Guerra de Successió, i després en parlaré, ja que ara, situats en la primera guerra, la del 1640, pot ser el moment de fer una altra breu reflexió sobre el seu desenllaç. Em refereixo al fet que se sol destacar que el 1652 la posició del rei respecte als catalans en general, i als que s'havien rebel·lat en particular, va ser bastant benigna, si bé es va preocupar d'introduir un rígid sistema de censura prèvia en les insaculacions per a les places de la Diputació i del Consell de Cent. Eren mesures que tenien un marcat to d'introducció de novetats i de reforç de les regalies del monarca. S'expliquen per les circumstàncies del moment, que justificaven la línia d'augmentar el control sobre la població i l'accés als càrrecs. Doncs bé, arribat a aquest punt, em sembla

11. Aquilino IGLESIA, «Pau Claris y la soberanía nacional catalana. Notas», a *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*, Madrid, 1983, p. 401-450.

oportú assenyalar, a tall de reflexió sobre un fet que crec que és significatiu, que hi havia les mateixes raons o més per a controlar l'accés als llocs de la màxima magistratura catalana, al de lletrat de l'Audiència i al de regent del Consell d'Aragó, ja que, al cap i a la fi, la censura sobre la composició de les bosses d'insaculats es portà a terme precisament en aquests dos òrgans, amb el virrei o el rei com a amos de l'última paraula.

En tractar sobre la vida i l'obra de Rafael Vilosa,¹² vaig tenir l'oportunitat de descriure l'interessant episodi que va tenir lloc quan les tropes franceses, després d'entrar a Catalunya per l'Empordà el 1653, van penetrar a l'interior del Principat, on van prendre Solsona a primers de juliol de 1655. Joan d'Àustria va recuperar la ciutat amb certa facilitat, però immediatament va escriure al seu pare, el 18 de desembre de 1655, per a suggerir-li ni més ni menys que la supressió dels títols de ciutat i vila per a Solsona. La més perjudicada era l'Església de Solsona, la qual es privava de seu arquebisbal i es desvinculava de la font de rendes que per a ella representava la mateixa ciutat.

El cas és que l'Audiència catalana va oposar resistència a l'execució d'aquesta decisió, primer donant llargues i després, en el moment en què el rei va obligar a tots els lletrats a definir-se, votant en contra de la privació del títol mentre la ciutat no fos degudament citada i tractada com a part processal. Aquesta decisió, l'Audiència la va mantenir fins i tot quan el rei va ordenar que es reunissin les tres sales i que cada jutge emetés per escrit el seu dictamen detallat i el vot, a favor o en contra, de l'execució de l'Ordre.¹³ En aquesta interessant votació, que va tenir lloc al maig del 1658, es plantejava un problema d'interpretació, en la línia del que s'ha tractat en la primera part d'aquesta exposició. El cas és il·lustratiu, perquè s'enfrontaven dues posicions, però una era propiciada i defensada pel mateix monarca, que demanava que se li facilitessin després els dictàmens i els vots. Doncs bé, en aquestes circumstàncies, resulta que va vèncer, per onze contra cinc, el vot contrari a l'execució de la privació a Solsona dels

12. «Derecho e historia en ambiente posbélico: las "Dissertationes" de Rafael Vilosa», *Periodical: Revista d'Història Moderna*, núm. 13 (1993), p. 183-196.

13. *Biblioteca Nacional*, ms. 5742 (diari de Crespí), f. 242r, 16 d'agost de 1658: «Junta en casa para resolver la duda que puso la Audiencia de Cataluña en si podía Su Majestad haviendose rendido la ciudad de Solsona a merced quitarle de hecho sus privilegios o era necesario que precediera conocimiento judicial de la causa. Viose la variedad de pareceres de los ministros y se resolvió que fue duda voluntaria y que los que decían que se les podía quitar habían fundado muy bien sus pareceres pues ni hai ni puede haver constitucion que quite a Su Majestad el derecho de las gentes que le toca como vencedor y los demas habían errado mucho y se les devia advertir y al fiscal que esta este dictamen que es el de D. Pablo Ruiz con mas particularidad y que se consultase a Su Majestad. Este punto tengo latamente fundado en mis observaciones.»

seus privilegis mentre no fossin escoltades i ateses sense escoltar les seves al·legacions. Un dels que es van alinear amb el rei, l'esmentat Vilosa, no ocultava la seva decepció i expressava obertament el seu rebuig als que s'havien apartat de la voluntat del rei.

Podria pensar-se que, si es tractava d'accentuar el control sobre els magistrats i oficials, i més en una qüestió relacionada directament amb la guerra contra França, en el futur això podria repercutir en la carrera judicial dels magistrats renuents. He tingut l'oportunitat de comprovar, no obstant això, que dos dels que van votar a favor de la proposta règia (José Romeu de Ferrer i Rafael Vilosa) van accedir al Consell d'Aragó. Però tres dels onze que hi van votar en contra (José de Boixadors, José Rull i Juan Bautista Pastor), també. Això vol dir que la seva actuació en el delicat moment que hem descrit no va ser obstacle per a la seva carrera, si bé és veritat, per a ser exactes, que els seus ascensos al Consell d'Aragó van ser una mica tardans (Boixadors el 1669 i Pastor i Rull el 1681) i posteriors als dels altres dos, més *fidels*.

La qüestió que s'ha de plantejar és com, durant quant de temps i sobre quins criteris es va poder aplicar el control sobre l'accés als càrrecs d'oficial i de magistrat en la segona meitat del segle XVII, ja que el cas referit sembla indicar que, per una banda, era possible el vot contrari a la posició règia en un assumpte delicat i important en ple 1658, i, per l'altra, que les incorporacions a les magistratures més altes, per tot el que he pogut deduir de les biografies corresponents, no estaven especialment marcades per l'exigència de requisits i condicions determinats per endavant de manera clara per a aconseguir un únic i definit perfil, en aquest cas, de jutges i magistrats d'alta instància. Si s'hagués volgut i s'hagués aconseguit aquest objectiu, per dir-ho d'alguna manera, tots els magistrats de l'audiència catalana, per exemple i perquè estem centrats ara en aquesta, estarien en posicions similars i, sens dubte, apareixerien enquadrats en la mateixa columna assenyalada més amunt dels fidels i submisos servidors dels interessos regis.

Si portem aquest raonament a la vigília de la Guerra de Successió, sembla que seria lògic esperar que una política de selecció de magistrats de fidelitat indubtable conduiria la majoria a una adscripció unívoca, quan el conflicte successori va obligar els uns i els altres a definir-se. Però el cert és que una part dels magistrats de l'audiència catalana es van manifestar borbònics i l'altra part, gens menyspreable, es van manifestar austriacistes, i alguns d'ells ho van patir en la seva pròpia carn, com Cristòfor de Potau i Pere d'Amigant.

Pot ser que, un cop transcorreguda una vintena d'anys des del final de la guerra del 1640, s'anessin perdent els perfils dels requisits i caràcters exigibles als qui aspiraven a la màxima magistratura catalana. Això és el que sembla que es

desprèn de l'anàlisi de les posicions preses pels uns i pels altres portada a terme pel cronista dels esdeveniments de la fi de segle, Francesc de Castellví. Aquest autor considerà deu magistrats «sospechosos contra la patria porque siempre se oponían y dificultaban sobre los fueros», en certa manera la posició més procliu al reforç de l'autoritat reial, mentre que catalogà set magistrats com a «patricios» o «celantes».¹⁴ Els primers van donar ferm suport al rei Felip des del principi, mentre que els segons van adoptar o van acabar adoptant la posició austriacista.

Doncs bé, si prenem en consideració els set austriacistes «patricis», cal preguntar-se sobre les raons que van poder tenir per a l'opció que van prendre. Fa anys em vaig ocupar d'aquesta qüestió,¹⁵ però ara voldria detenir-me en el fet, potser no suficientment valorat, que precisament cinc d'aquests set (Calderó, Tristany, Amigant, De Potau, Aguirre) van donar a llum una àmplia obra doctrinal al llarg de l'última vintena del segle XVII. Val la pena, crec, estudiar aquest fet, ja que l'austriacisme se sol tractar i analitzar en funció del que va ocórrer des que es va iniciar la guerra, particularment des del 1705. Però si és cert que els que es van inclinar per la defensa de la candidatura de l'arxiduc eren «celantes» defensors de l'observança del dret patri, cal pensar que no era una posició nova, sinó que existia ja amb anterioritat i es reflectia en la seva obra i les seves actituds.

En un primer acostament a la qüestió, vaig tenir l'oportunitat d'observar que dos dels autors més significats d'aquest grup, Miquel Calderó i Pere d'Amigant, van adoptar posicions legalistes i garantistes en abordar qüestions en les quals es posava en joc el possible contrast entre els interessos particulars i els col·lectius. El mateix s'ha de dir en l'assumpte capital del mode de creació del dret a Catalunya, matèria en la qual defensaven la posició contractualista com a norma general, però no exempta d'excepcions.¹⁶ Tenint en compte que es tractava d'alts responsables de la justícia i, indirectament, del Govern del Principat, i que van exercir les seves funcions durant períodes força llargs, la labor desenvol-

14. Francesc de CASTELLVÍ DE MONTBLANCH, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725: Motivos que precedieron a las turbaciones de España, en particular a las de Cataluña...* S'ha editat amb el títol *Narraciones históricas*, vol. I, *Antecedentes hasta el reinado de Carlos II: Reinado de Carlos II, años 1701 a 1705*, edició a cura de Josep M. Mundet i Gifré i José M. Alsina Roca, amb un estudi preliminar de Francisco Canals Vidal, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pércopo, 1997. Els «celantes» eren els següents: el regent, Miguel Calderó, Buenaventura Tristany, Pere d'Amigant, Cristòfor de Potau, Gerónimo Magarola, Domingo Aguirre i José Moret. Els del partit del Ministeri de Madrid: el canceller Juan Miguel Taberner i de Rubí, José Pastor i Mora, Francisco Rius i Bruniquer, José Güell, Francisco Vertomon, Narciso Anglesell, José Claver, Francisco Portell, fiscal, i Francisco Ameller (I, 273).

15. Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracistas y borbónicos», p. 265-297.

16. Vaig procurar situar-los en el seu context a Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracismo», p. 177-216.

pada, el to, l'estil i les maneres que van practicar, així com l'obra que van donar a llum, dotaren aquests autors de la possibilitat de ser considerats independentment que el 1705 es manifestessin austriacistes o borbònics. Dit d'una altra manera, els caràcters que van poder manifestar aquests autors, sobretot si alguns eren compartits, mereixen ser valorats per si mateixos. El resultat que podem obtenir correspon a un període iniciat uns vint anys abans del conflicte successori. És a aquest període al qual val la pena dedicar atenció des de la perspectiva que ara estem considerant, en el sentit que, tant o més valor que identificar els que es van definir com a austriacistes i avaluar el que van fer a partir del 1702 o el 1705, pot tenir fer això mateix tenint en compte que van exercir les seves funcions amb raonable normalitat.

Sembla lògic pensar que allò que van fer, pensar o escriure en aquest període va tenir cos i personalitat propis. S'uniria a aquesta qüestió la de veure fins a quin punt hi va haver elements comuns amb personatges equivalents d'altres regnes. En acostaments anteriors a aquesta qüestió vaig tenir l'oportunitat de cridar l'atenció sobre el grau sorprenentment intens amb què concretament els dos magistrats catalans esmentats, Amigant i Calderó, van acudir a l'autoritat de Cristòfor Crespí de Valldaura, el jurista valencià que va ocupar les magistratures més altes de la Corona d'Aragó entre el 1642 i el 1671. Però cridava també l'atenció sobre el fet que citessin i es fonamentessin en l'autoritat d'altres juristes que havien viscut al llarg del segle XVII i havien protagonitzat moments delicats, incloent-hi la guerra del 1640. No sembla que aquest últim fet afectés les cites i les utilitzacions d'aquestes autoritats, ja que ens podem trobar tant amb autors defensors de la potestat més lliure i determinada del rei, com ara Vinyes o el mateix Crespí de Valldaura, com amb els que posaven tot l'èmfasi a sotmetre el rei a límits, com Fontanella o Francisco Ferrer.

També sembla clar que magistrats compromesos en la causa del rei el 1640, com Crespí de Valldaura, Vilosa o Mateu i Sanç, van contribuir a la creació d'un ambient que va propiciar una certa línia de conciliació entre els principis que abans i durant la guerra de Catalunya del 1640 van arribar a estar obertament enfrontats. Aquesta conciliació podia ser símptoma de moderació, més concretament de moderació en l'ús dels mecanismes per a l'exercici del poder absolut, és a dir, en l'ús de les regalies. Ara bé, aquesta combinació, com assenyala Eva Serra, entre fidelitat i afeció i defensa de les lleis pròpies, era precisament la posició més natural i conseqüent amb el sistema de normes i institucions imperant.¹⁷ Amb això vull dir que no sé fins a quin punt és correcte, i jo mateix he

17. Eva SERRA, «El pas de rosca en el camí de l'austriacisme», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme*, p. 71-103, esp. p. 99.

incoregut en el possible error, parlar d'exercici «moderat» dels mecanismes del sistema, si el que volem dir és, simplement, que es tractava del supòsit normal.

4. LA SEGONA GUERRA: DE NOU EL DUALISME

Aquesta idea em porta de nou a la qüestió dels dualismes, per a constatar que l'exercici del poder consisteix precisament en la combinació de l'ús ordinari i l'ús extraordinari de les potestats, i no sempre recórrer al segon equival a apartar-se de la via pròpia de funcionament del sistema.

És per aquest motiu que em sembla oportú valorar, si es tracta d'analitzar formes i estils de govern i d'administració, fins a quin punt es tenia cura del compliment de les previsions legals en facetes com el procediment, les garanties per a les parts, l'obertura de la via processal de justícia una vegada superada la de govern o de gràcia, la motivació de les resolucions governatives i de les sentències, o la delimitació tan precisa com sigui possible de la justificació de les actuacions extraordinàries. És en aquest tipus de facetes on s'ha de considerar tot un grup de juristes i magistrats, els esmentats en l'apartat anterior, que tenien en comú la preocupació per salvar el principi de l'acció amb causa, sense negar que poguésser haver-n'hi per prendre mesures extraordinàries.

Si hi ha raons per a assenyalar l'existència d'un clima general, a la Corona d'Aragó, favorable a aquest estat de coses, com es va confirmar en primera instància, segons la meua opinió, en els primers anys del regnat de Felip V, cal pensar que es va deure a la solidesa, acceptablement bona, que havia adquirit els anys anteriors. Torno a dir que potser val la pena atendre aquest fet en si mateix, tant com les manifestacions «austriacistes» posteriors, en el sentit que, si aquells caràcters es donaven i existien, potser no s'ha de donar tanta importància al fet que posteriorment es manifestessin en persones que es van adherir a l'arxiduc.

El cas que il·lustra aquest raonament, el trobem en la figura de Francesc Grases i Gralla, que pot sorprendre els que esperaven d'ell, pel fet de ser arxiducista, una posició oposada a la que es podia considerar pròpia dels borbònics. Una vegada més, és oportú remetre's al seu *Epítome* per a comprovar la tesi de la «combinació» que tan clarament exposà aquest autor en atorgar al rei la capacitat normativa també quan l'exercia a les corts, alineant-se explícitament amb antecessors seus en llocs similars (de jutge de l'Audiència), com l'aragonès Pedro Calixto Ramírez, a pesar que l'*Analyticus Tractatus de Lege Regia* d'aquest últim es va publicar (1616) gairebé cent anys abans que l'*Epítome* (1711).

Una vegada més, si seguim el fil d'aquests raonaments, l'obra de Grases ens situa en la necessitat d'evitar les contraposicions significatives, per exemple en

matèria de corts en les quals els braços es reunien amb el rei i els seus magistrats, entre els quals hi havia els membres de l'Audiència, a més dels del Consell d'Aragó. Eren els assessors directes del monarca en la seva trobada amb els braços, els que personalitzaven plenament la figura abstracta del «rei», els que debatién contínuament amb els tractadors dels braços. I ho van fer com es va fer sempre a la Corona d'Aragó, no podia ser d'altra manera: donant a l'exercici de les regalies el pes i la importància que tenien, sobretot en els casos en què se suscitava una col·lisió específica amb els plantejaments dels braços. Concretament, van ser objecte de polèmica a les Corts de 1701-1702 temes com la guarnició de Barcelona, el manteniment del control sobre les insaculacions i el tribunal que havia de jutjar les contrafaccions. El Consell d'Aragó, el rei, va actuar en la línia d'intentar mantenir l'estatus potestatiu aconseguit i mantingut per Carles II, cosa que no va aconseguir. Per tant, no es pot dir que el primer comte de Barcelona borbònic aparegués, en aquestes corts, més autoritari que els de la dinastia anterior. En qualsevol cas, és evident, com el mateix Feliu de la Peña va reconèixer, que el balanç d'aquestes corts va ser positiu per a tots, independentment del sector, filofrancès o proaustríac, en què es trobessin.

Una altra dada significativa és que més de la meitat dels membres del Consell d'Aragó que van actuar en aquestes corts eren dels que van optar per l'opció dels Habsburg: els catalans Francisco Comes i Torro i José Rull i els valencians Juan de la Torre i José de Castelví, marquès de Villatorcas. Per altra banda, va ser destacable el grau de recuperació dels estils i les formes tradicionals, per a la qual cosa segurament va ser útil el manual facilitat pel valencià Llorenç Mateu i Sanç sobre la manera de celebrar corts publicat el 1677, que se sumava a la tradició de manuals d'estil parlamentari catalans clàssics. És per això que el nivell aconseguit a les Corts de 1701-1702, si el comparem amb el de les celebrades en temps llunyans (1599), es pot considerar raonablement bo. Va ser l'inici de l'ofensiva habsbúrguica, el 1705, el que va obrir el ventall de possibilitats i oscil·lacions que es van donar fins que la mort de Josep I i l'ascens de Carles al tron de Viena van deixar pràcticament sentenciada la partida.

En qualsevol cas, no hi ha dubte que els ànims de tots els participants, incloent-hi el rei, es dirigien a la pervivència del sistema, de la qual era una bona mostra la previsió de procedir a una nova recopilació del dret català.

5. ENTRE ABOLICIÓ I NOVA PLANTA

Arribats a aquest punt de l'exposició, podem considerar algunes qüestions o reflexions anteriors, amb vista a no repetir gaire el que ja s'ha dit i escrit. Una d'a-

questes és la que fa referència a la fatalitat inevitable dels desenllaços i el grau d'afectació de la nostra anàlisi pel coneixement d'allò que, finalment, es va produir.

5.1. MOTIVACIONS I CONSEQÜÈNCIES

Si agafem el cas de l'abolició dels furs d'Aragó i València pel Reial decret de 29 de juny de 1707, pocs mesos després de la derrota dels austriacistes a Almansa, es pot posar a la balança dels factors l'estat d'ànim de Felip V, Macanaz, Orry, Amelot, la princesa dels Ursins..., i pensar que l'opció abolidora no estava motivada per raons d'animadversió o «venjança» i que no es pretenia ferir els sentiments d'identificació dels aragonesos i els valencians amb les seves institucions i els seus drets. Es pot pensar, per contra, que el ressentiment, el desig de castigar, fins i tot un cert impuls venjatiu, van poder pesar en l'ànim dels magistrats que van orientar les coses en la direcció en què ho van fer.

Probablement, a l'efecte de la consideració predominantment jurídica i institucional que orienta aquesta exposició, no val la pena donar-hi moltes voltes. En canvi, sí que ha de prestar-se atenció, segons la meua opinió, al fet que una gran majoria dels aragonesos i valencians no opinaven ni «sentien» la qüestió en la línia d'acceptació de l'abolició i substitució del seu dret pel castellà en aquest moment del desenvolupament dels fets (any 1707).

Si atenem la lògica de valorar les coses des de la perspectiva de la línia d'execució del dret que es va imposar i dels esdeveniments que van tenir lloc en la realitat física i material, arribarem a la conclusió que aquests van ocórrer independentment de la voluntat dels afectats, i fins i tot van anar conscientment en contra d'aquesta. Aquesta seria la línia de la consideració mecànicament positivista de les coses: això va ser el que va passar. Ara bé, no ha de perdre's de vista la valoració de si la remodelació juridicoinstitucional que van significar l'abolició i la Nova Planta es va fer donant algun valor a allò que representava l'obertura d'una nova convivència en la qual s'hauria de tenir en compte el factor de la, en definitiva, consideració favorable i positiva de la voluntarietat de l'adhesió al nou estat de coses, o si, per contra, es va prendre l'opció de no tenir en compte aquestes premisses i en funció d'això es va disposar un nou esquema d'institucions i persones en el qual la integració i l'ordre estaven garantits.

Crec que l'historiador, i més específicament l'historiador del dret, ha d'adoptar les precaucions adequades quan entra en aquestes qüestions. Però també és cert que si centrem l'atenció només en el que va passar, en aquest cas la promulgació del decret d'abolició decidida en el Consell de Gabinetes al final del juny del 1707, també és cert, és a dir, també és un fet realment ocorregut, que

no van ser rares les veus de disgust i protesta que van sortir de les mateixes files borbòniques, per part de destacades personalitats que s'havien mantingut fidels a Felip V i que eren conscients que l'estructura del dret i de les institucions canviaria en una direcció contrària als seus interessos i a la seva voluntat.

Ofereixen un exemple clar d'aquest fet les *Memorias para la historia de las guerras civiles de España*,¹⁸ d'Agustín López de Mendoza y Pons, comte de Robres, noble aragonès que es va mantenir fidel al rei Felip. Això no li va impedir tenir en alta estima la forma d'ordenació política i jurídica del Regne d'Aragó, així com la dels restants regnes de la Corona d'Aragó, i la seva manera d'estar integrats en la monarquia. Per aquest motiu, va ser capaç d'expressar el seu desacord amb la mesura abolidora del 1707 en termes que no s'allunyen gaire dels que haurien utilitzat austriacistes com Castellví o Amor de Soria. Segons la meua opinió, aquest fet no ens ha de sorprendre gaire, ja que, el 1706, els que es van mantenir fidels al rei Felip, que, com que van quedar sota el domini de Carles III, van sofrir confiscacions i penalitats, no volien que s'introduïssin novetats en l'ordenament foral pel qual es regien i que, de fet, havia estat jurat pel rei borbònic, i encara menys que aquestes novetats consistissin en la substitució del seu dret pel castellà. El 1708 el comte de Robres fou capaç de valorar el procés britànic d'unió entre Escòcia i Anglaterra, segons ells clarament preferible al seguit a Espanya, perquè havia fet possible que no quedés «sepultado» el nom escocès i que la «reducción de los dominios a la unidad» es fes «con apariencia al menos de voluntaria, mirándose como convención nacional y no como castigo».¹⁹

Les anàlisis més encertades sobre la Nova Planta, és a dir, sobre el que va passar després, coincideixen a considerar que el principal motiu perquè la línia abolicionista no es portés a terme va ser la impossibilitat material de fer-ho. Això va portar a la conclusió que era més útil quedar-se en uns determinats «términos medios».²⁰ Però em pregunto fins a quin punt ha de condicionar-nos la lenificació de les posicions del rei i el seu equip, a partir del 1711, a l'hora de jutjar el fet abolicionista del 1707, des del moment en què els que s'hi van opo-

18. CONDE DE ROBRES (Agustín López de Mendoza y Pons), *Memorias para la historia de las guerras civiles de España*, estudi preliminar i transcripció de José María Inurrítegui, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006.

19. CONDE DE ROBRES (Agustín López de Mendoza y Pons), *Memorias*, p. 318-319.

20. Jesús MORALES ARRIZABALAGA, *La derogación de los fueros de Aragón (1707-1711)*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1986; Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Fragmentos de monarquía*, Madrid, Alianza, 1992; Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, Madrid, Marcial Pons, 1997; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho: Una historia de la formación de un derecho estatal español*, vol. II, Barcelona, 1992, p. 367-373; José María INURRITEGUI RODRÍGUEZ, «1707: la fidelidad y los derechos», a Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Los Borbones*, p. 245-302.

sar des de les files borbòniques ho feien perquè no volien l'abolició, ni la minoració, ni, en conseqüència, acords futurs amb posicions «intermèdies». L'abolició del 1707 ha de jutjar-se d'acord amb els condicionants del 1707. Després, a partir del 1711, la Nova Planta es va assumir i, en alguns sectors, es va donar per bona des de la Corona d'Aragó, però no hem de retrotraure al 1707 els sentiments, els punts de vista i les valoracions que van fer el 1711, el 1715 i el 1716 els borbònics aragonesos, catalans i mallorquins, respectivament, si bé en aquelles dates eren plenament vàlids.

La decisió abolidora —les modificacions intenses, qualitativament i quantitativa de les institucions— va ser percebuda per tots si més no com una minoració que afectava explícitament els sentiments dels destinataris.²¹

En constatar que va ser una decisió lògica, derivada de la situació bèl·lica, la rebel·lia delictiva i el càstig consegüent, es pot deduir que el subjecte passiu d'aquesta mesura estava obligat a acceptar-la obedientment, i fins i tot de bon grat. Va ser un fet que va passar i es va imposar, però també va ser un fet que fins i tot als borbònics de la Corona d'Aragó no els va semblar la millor manera d'encetar, cosa de la qual eren conscients, una nova fase de la seva història. Proporciona una mostra significativa d'aquesta situació Francisco Portell, destacat magistrat català d'inequívoca fidelitat borbònica que va passar al Consell de Castella al juliol del 1707. Des d'aquesta plataforma, el 1713 es va dirigir al Consell d'Estat amb una sèrie de propostes «sobre el modo de tratar y establecer el gobierno de Cataluña, de orden del rey Felipe». Portell va demanar el perdó «para mi afligida patria», de manera que es prenguessin les «medidas para que vuelvan las cosas a su centro», cosa que implicava desactivar les posicions abolidores per a Catalunya.²²

En altres paraules, és un fet que els que van impulsar el decret abolidor, o bé van actuar sense interessar-se ni preocupar-se per la integració en la monarquia dels regnes, aleshores castigats, per la via del consens i la voluntarietat, o bé van posar per davant d'aquest objectiu l'eficàcia i l'obertura d'un nou estil de cara al futur. Amb això van posar una llosa insalvable sobre els austriacistes derrotats, però van prescindir al mateix temps d'allò que volien els borbònics dels regnes els furs dels quals s'abolien. Que aquests anessin assumint i acceptant, *a partir d'aleshores*, el nou estat de coses, no impedeix la possibilitat de distingir allò ocorregut amb anterioritat.

És una qüestió de perspectives, temps i moments. En el primer, l'inicial, com va deixar establert Josep Maria Gay en el seu llibre sobre el corregidor a

21. J. M. GAY ESCODA, *El corregidor*, p. 705.

22. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. III, p. 825-826.

Catalunya (citada a la nota 20), i més concretament en pronunciar-se a tall de conclusions que culminen la seva detallada anàlisi, es van imposar els objectius de conquesta del territori i consolidació del domini amb una nova estructura de justícia (una nova audiència presidida per un capità general) i amb una renovació del govern del territori mitjançant una xarxa de corregiments militaritzats que assegurava el control sobre l'estructura dels municipis. La militarització i la castellanització van ser molt intenses. Gay destacava que el panorama va canviar tan radicalment que una llarga nòmina de militars castellans tenien a les seves mans el govern de Catalunya, i assenyalava que el fet de la capacitat potencial que tenien dits corregidors s'havia d'emmarcar en aquestes noves condicions generals.²³ A Catalunya, aquests caràcters substancials de la Nova Planta van marcar un canvi qualitatiu.

També és cert, no obstant això, que una possible línia assimiladora absoluta no va arribar a imposar-se, si bé per a fer aquesta afirmació hem de mirar el que va passar al llarg del segle XVIII.

Aquesta afirmació té més fonament, si és possible, en el pla del dret, en el qual convé recordar l'opinió d'un altre especialista en la matèria, Sebastià Solé, per al qual el Decret de Nova Planta va fer possible la pervivència d'«una gran quantitat d'institucions, normes, estils i doctrines tradicionals —molt més importants i nombroses del que s'acostuma a dir, especialment pel que fa al dret públic—, sempre, això sí, que no s'oposessin al dit Decret i disposicions posteriors i a l'esperit absolutista que les inspirava».²⁴

5.2. SOBRE LA IMPOSICIÓ DEL DRET CASTELLÀ

Un altre aspecte important de l'abolició és el de la substitució del dret català pel dret castellà que determinava el Decret de 1707. Es planteja la qüestió de com s'han de relacionar entre si el fet que s'adoptessin alguns elements del dret castellà i el canvi en l'estat de coses que va comportar aquesta adopció. Una altra pregunta que cal plantejar-se és si els regnes de la Corona d'Aragó, quan van passar a ser regits en part per l'ordenament jurídic i institucional castellà,

23. Vegeu també una recensió del llibre de J. M. Gay a Carlos GARRIGA, «El corregidor en Catalunya (Una lectura de la obra de Josep M. Gay Escoda)», *Initium*, núm. 3 (1998), p. 530-583.

24. S. SOLÉ I COT, *La governació general del Principat de Catalunya sota el règim de la Nova Planta, 1716-1808: Una aportació a l'estudi del procediment governatiu de les darreries de l'Antic Règim*, resum de tesi doctoral, Bellaterra, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Dret, 1982, p. 7-8.

cosa que és certa i comunament acceptada, van passar per això del pactisme a l'absolutisme.

La resposta a aquestes preguntes exigeix distingir bé els moments i els conceptes, i tenir en compte que també el que es considera «dret castellà» va poder experimentar un canvi. Una cosa és que la Corona d'Aragó s'integrés en l'ordenament castellà, tal com aquest era i funcionava fins aleshores, i una altra cosa diferent és que l'ordenament jurídic institucional castellà funcionés, o comencés a funcionar, des d'aleshores, d'una manera diferent, en una línia més marcadament absolutista. En aquest segon supòsit, si el sistema de govern felipista va adquirir un to més absolutista, traduït en unes noves formes de govern, ho van ser tant per als súbdits castellans com per als de la Corona d'Aragó, ja que tant per als uns com per als altres eren noves, és a dir, diferents de les anteriors.

Una altra qüestió lligada a l'anterior és la dels motius que s'esgrimien a la Corona d'Aragó per a oposar-se al dret castellà. És cert, per exemple, que els austriacistes de la Corona d'Aragó veien de mal ull el dret castellà perquè el consideraven absolutista o procliu a l'absolutisme. A diferència de les «pesades lleis de Castella», en un escrit català del 1713 titulat *Despertador de Catalunya*, es presumia de gaudir en el Principat de quatre prerrogatives «envejades per altres nacions». ²⁵ Ara bé, l'interès dels autors d'aquest al·legat per no veure's afectats pel dret castellà, tenia segurament més a veure amb la preservació de la pluralitat general de la monarquia que no pas amb passar a tenir un altre ordenament, ja que la raó més destacada de les seves pors era el risc de l'assimilació per un únic i determinat model. Pot ser que tinguessin determinades prevencions contra el dret castellà en facetes com la seguretat jurídica i la legalitat, però és molt dubtós que haguessin posat menys inconvenients a la fusió per assimilació o a la recepció del dret castellà si haguessin tingut la garantia que el dret i la seva pràctica serien millors amb el dret castellà que amb el català.

Partir del supòsit que amb la Guerra de Successió es va privar els súbdits de la Corona d'Aragó del legalisme i el garantisme pel fet de passar a estar regits pel dret castellà, seria com dir que van passar a compartir amb els castellans les mancances esmentades, cosa que obliga a contrastar prèviament que aquests darrers, efectivament, les patien de la manera que els austriacistes creïen.

25. Joaquim ALBAREDA (ed.), *Escrips polítics del segle XVIII*, tom I, *Despertador de Catalunya, 1713*, Vic, Eumo, 1996, p. 174 (Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsom, 656). Aquestes característiques serien les següents: intervenció i consentiment dels catalans per a fer lleis; jutjar sempre «per directe, ço es, oïdes les parts i ab cognicio de causa»; l'Audiència de Catalunya seria el tribunal suprem, per la qual cosa no sortiria cap causa del Principat, i confiscació de béns només per lesa majestat *in primo capite*.

Tots aquests punts són, com a mínim, discutibles, ja que el que sembla més clar és que, des de la Corona d'Aragó, l'opinió dels juristes i els magistrats austríacistes, i de l'austriacisme en general, i d'una part, segurament àmplia, dels borbònics, era favorable al manteniment de l'ordenament vigent fins al 1707 sense «confusió» amb cap altre, perquè el consideraven prou bo, idoni i adequat per la seva tradició i la seva potencialitat de cara al futur.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Sobre el que va passar després, és a dir, sobre la manera en què es van anar aplicant les previsions contingudes en la Nova Planta, són molt il·lustratius dos episodis de la Nova Planta catalana analitzats per Carlos Garriga, el primer del 1714 i el segon del 1775. Del seguiment portat a terme per aquest autor es desprèn que les modificacions d'ordre processal que es van introduir en l'estil de l'Audiència catalana van ser de certa importància: l'eliminació de les deliberacions i de la motivació de les sentències, la supressió de la figura del ponent, els canvis en el procediment, l'abast i les conseqüències de l'emissió dels vots, així com certes mesures d'«economia judicial» que afavorien la mobilitat dels jutges i la pèrdua de pes de la sala en admetre's el vot dels absents.²⁶ Doncs bé, crec que el que és important, més que no pas insistir en l'existència de dos «models», cosa que indueix sovint al raonament *a contrario sensu* i a presentar un model com a oposat a l'altre i exempt, si escau, dels seus defectes i les seves mancances, és mesurar en quins termes pot un d'aquests models ser considerat, per exemple, «más favorable al poder real».²⁷

Cal reparar en el fet, en primer lloc, que les noves ordenances del 1741 van ser preparades en el si del Consell de Castella i van ser objecte de consulta per part d'aquest, consulta en la qual el rei es va mostrar conforme amb tot. Ara bé, això no va significar una novetat especial en el procediment, ja que, de la mateixa manera, el Consell d'Aragó solia intervenir en l'elaboració i la reforma de les ordenances de les audiències.

L'Audiència i el seu funcionament, l'adequació als models necessaris per a un exercici més operatiu de la jurisdicció reial, un curs més adequat —en definitiva— per a l'exercici de les regalies, van passar a ser cuidades i vigilades des d'una plataforma superior: el Consell de Castella. Però així havia estat abans de

26. Carlos GARRIGA, «Las ordenanzas de la Real Audiencia de Cataluña (1741). (Una contribución al estudio del régimen de la Nueva Planta)», *Initium*, núm. 1 (1996), p. 371-394, esp. p. 390.

27. Carlos GARRIGA, «Las ordenanzas», p. 382.

la Nova Planta a la Corona d'Aragó, el Consell de la qual tenia com a principal comesa, no podia ser d'altra manera, vetllar per les regalies i garantir els instruments adequats per a la seva materialització.

En quin sentit van repercutir els canvis orgànics i procedimentals per a la via contenciosa, judicial, per mitjà d'aquestes noves ordenances de 1741? L'ajustada resposta que ofereix l'anàlisi de Garriga no es pronuncia qualitativament respecte a uns, almenys hipotètics, caràcters de major o menor idoneïtat per a una justícia més imparcial, objectiva, garantista. Una altra cosa és l'exercici de la funció de govern. En aquest camp sí que pot tenir més sentit un determinat règim de presa de decisions, si efectivament aquest va canviar substancialment a causa, precisament, del canvi dinàstic. Però no sembla que hagués estat així, pel que fa al conjunt dels motlles estructurals i d'estil, si, com afirma Garriga, va continuar sent «sustancialmente el mismo».²⁸

En definitiva, ens trobem una altra vegada davant d'arguments per a no portar gaire lluny la dualitat entre els dos models, el castellà i el català, fins i tot quan contraposem el segle XVII i el XVIII amb la Nova Planta per entremig, ja que al llarg d'una gran part del segle XVII es van donar a Catalunya abundants mostres d'aplicació de mesures absolutes, de caràcter extraordinari. Algunes d'aquestes van tenir una presència constant, com ara l'ocupació de la terra per les tropes allotjades continuadament entre la població, les connotacions militars de l'exercici del poder, no només el virregnal, sinó també el dels jutges de l'Audiència, encarregats de lleves i controls, així com l'acció i la influència d'un exèrcit el paper del qual a vegades no s'allunyava gaire de la mera repressió.²⁹ De caràcter continuat va ser també l'ús de mecanismes de control sobre l'ocupació de càrrecs mitjançant els instruments de la insaculació i la desinsaculació, i, sobretot, l'ús de les potestats interpretatives del dret. En altres paraules, el segle XVII català no era precisament un model que calgués seguir, per la qual cosa, si en el segle XVIII es van intensificar els defectes citats enmig d'un clima d'impunitat per als responsables en els nivells corregimentals i locals, cal dubtar si es va passar d'un model a un altre o si, més aviat, es van accentuar les possibilitats d'actuació discrecional, exempta, si fes falta, de causa.

Aquesta consideració esdevé més pertinent encara en considerar el que va succeir al llarg del segle XVIII pel que fa a la imposició del dret castellà. A ningú no se li escapa la importància que va tenir el debat sobre el dret supletori,

28. Carlos GARRIGA, «Las ordenanzas», p. 392.

29. Joaquim ALBAREDA, *Felipe V y el triunfo del absolutismo: Cataluña en un conflicto europeo (1700-1714)*, Barcelona, 2002, p. 36.

qüestió ben estudiada a Catalunya³⁰ i degudament valorada pel que fa a la seva dimensió històrica i les seves conseqüències posteriors, que es projecten en l'estat actual de les coses (Constitució espanyola del 1978, article 149.1.8).

Per tot això, és altament cridaner que a l'altura del 1760 els diputats representants dels quatre regnes de la Corona d'Aragó plategessin al nou rei, Carles III, la compatibilitat del dret general del Regne amb els seus drets «municipals».³¹ Mentrestant, en el funcionament ordinari de les instàncies judicials per mitjà de les seves pràctiques i «estils», les queixes i les lamentacions del Consell de Castella per la pervivència a Catalunya de vies processals anteriors, van tenir també una presència freqüent.

Per a il·lustrar aquesta qüestió, es fa finalment inexcusable la cita de l'alarma del Consell de Castella en el segon dels episodis esmentats a l'inici d'aquestes consideracions finals, ocorregut l'any 1775 i estudiat per Garriga, el qual reproduceix la consternació de dit consell davant «el orgulloso espíritu que revive y domina en el corazón de los catalanes para restituirse a la libertad de los antiguos fueros, que por justas y graves causas les están derogados, y el anhelo que mui a las claras descubren de gobernarse por distintas reglas y Leies que las comunes a toda la Nación, como si Cathaluña fuese algún otro Principado distinto independiente de los muchos que componen unidos el todo de esta Gran Monarchia, en que se ve que el Clero, la Nobleza y el Pueblo de Cataluña piensan de un mismo modo, creiéndose con derecho a gozar de más distinciones que las otras Provincias».³²

Val la pena detenir-se en el fet que es considerava Espanya com un tot, una «Gran Monarchia» composta per molts membres. El problema que plantejava Catalunya, segons el Consell de Castella, no era l'exigència de ser considerada un d'aquells, sinó la pretensió de «gozar de más distinciones» que els altres.

La relació horitzontal entre els regnes que havia presidit l'estructura de la monarquia abans de la Nova Planta, substituïda per una major uniformització en les estructures judicials i administratives, havia conduït els catalans, segons el

30. Josep Maria GAY ESCODA, «Notas sobre el derecho supletorio en Cataluña desde el Decreto de Nueva Planta (1715) hasta la jurisprudencia del Tribunal Supremo (1845)», a *Hispania. Entre Derechos Propios y Derechos Nacionales: Acti dell'Incontro di studio, Firenze-Lucca, 25, 26, 27 maggio, 1989*, vol. II, Milà, 1990, p. 805-865; Encarna ROCA TRÍAS, «El Código civil, derecho supletorio», *Hispania*, p. 535-572.

31. Josep M. TORRAS I RIBÉ (ed.), *Escrips politics*, p. 91-113.

32. Carlos GARRIGA, «Despotismo ilustrado y desorden social: la restauración de la Nueva Planta de la Audiencia de Cataluña (1775)», *Initium*, núm. 2 (1997), p. 485-516, esp. p. 485.

Consell de Castella, a voler sobresortir entre els altres, com si la mera diferència no fos suficient. Pot ser que en aquesta acusació hi hagi un component tòpic i retòric, igual que el que pot contenir la denúncia de l'«orgullosa espíritu» dels catalans, però no deixa de ser significatiu que aquests tòpics continuïn recordant tant els que se'ls imputaven durant el segle anterior.

